

УДК 338.226

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

Ящук Д.Л., аспірант (НТУУ «КПІ»)

У статті проаналізовано стан оборотних активів машинобудівних підприємств в умовах кризи у порівнянні з іншими галузями промислових підприємств, виявлено сутність поняття методологія управління оборотними активами для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємств машинобудування в умовах кризи.

Ключові слова: методологія управління оборотними активами, платоспроможність, формування оборотних активів, джерела фінансування.

Постановка проблеми. Процеси які відбуваються в українській економіці стимулюють подальше вивчення їх закономірностей, а саме проблем з якими стикаються підприємства машинобудування. Однією з таких проблем є управління оборотними активами машинобудівних підприємств в умовах кризи. Як відомо, серед галузей промисловості провідне місце посідає галузь машинобудування, яка забезпечує інші сфери засобами виробництва. Від того, наскільки потужною є дана галузь залежить розвиток всієї промисловості України. Тому для стійкого розвитку всієї промисловості необхідно створити умови, які забезпечать достатньо високий рівень машинобудівної галузі. А для того, щоб досягти високих результатів, потрібна чітко збудована, обґрунтована і ефективна фінансова політика управління активами підприємства. Важливою складовою частиною системи фінансового менеджменту машинобудівних підприємств був і залишається механізм управління оборотними активами. При цьому, подолання кризи на підприємствах машинобудування обов'язково включають в себе розробку методів управління оборотними активами як найбільш мобільної частини майна, що дозволяє швидко реагувати на потреби зовнішнього середовища і зміну внутрішньої ситуації, що призведе до вирішення покращення фінансових фінансового стану машинобудівних підприємств. Тому ця проблематика визначила мету даного дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення методології управління оборотними активами, теоретичного та практичного обґрунтування питань, пов'язаних з обліком, аналізом та управлінням оборотними активами вивчалися вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами, як О. Алімов, В. Андрійчук, І. Балабанов, І. Бланк, Є. Брігхем, Ван Хорн Дж. К., О. Галушко, О. Гусева, А. Кабанов, Г. Кірейцев, В. Ковальов, Б. Коласс, Е. Куліш, М.

Марченко, С. Покропивний, Л. Соляник, Є. Стоянова, Е. Юдін та ін.

Дослідження питань управління оборотними активами показало, що на даний час вітчизняними та зарубіжними вченими зроблено значний внесок у науку щодо управління оборотними активами. Але варто відзначити, що, на наш погляд, методичні, теоретичні та практичні питання потребують удосконалення. До таких питань слід віднести відсутність системності у підходах до формування та фінансування оборотних активів та розробки політики управління ними.

Як відомо, управління оборотними активами займає велику частину управлінського часу. Багато в чому це пов'язано з великою кількістю елементів внутрішнього матеріального і фінансового складу оборотних активів, що вимагають індивідуалізації управління, та відрізняються високою динамікою трансформації їхніх видів, високою роллю в забезпеченні безперервності процесів постачання, виробництва і реалізації продукції, платоспроможності, рентабельності, фінансової стійкості, та ін.

Мета дослідження: аналіз та обґрунтування удосконалення методології управління оборотними активами машинобудівних підприємств в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін методологія передбачає вживання терміну «діяльність». Е.Г. Юдін з цього приводу висловився так: «Методологія, яка трактується у широкому значенні цього слова, є вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності.»[1, с. 31] Отже, методологія - це певний арсенал методів. Як справедливо зазначає В. П.Кохановський: «Основна функція методу - внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворювання того чи іншого об'єкта. Тому метод (в тій або іншій своїй формі) зводиться до сукупності певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії. Метод - це система розпоряджень, принципів, вимог, які

мають орієнтувати дослідження на вирішення конкретного завдання, досягненні певного результату в тій або іншій сфері діяльності. Він дисциплінує пошук істини, дає змогу (якщо правильний) економити сили і час, рухатися до мети найкоротшим шляхом. Істинний метод служить своєрідним компасом, по якому суб'єкт пізнання і дії прокладає свій шлях, дозволяє уникати помилок» [2].

Згідно з Господарським кодексом України підприємства мають право самостійно планувати і здійснювати свою діяльність, тобто можуть самостійно вибирати методи управління своїм оборотним капіталом та здійснювати контроль за його раціональним розміщенням і використанням. У практиці зарубіжних та вітчизняних підприємств застосовують такі методи управління оборотним капіталом:

- метод коефіцієнтів;
- нормування;
- метод ABC;
- оптимізація[3]

Коефіцієнтний метод дає змогу розрахувати показники, які характеризують стан оборотного капіталу (частка запасів, грошових коштів чи дебіторської заборгованості у загальній сумі оборотного капіталу, частка сумнівної дебіторської заборгованості), стан джерел формування оборотного капіталу (наявність власного капіталу, наявність зовнішніх джерел фінансування оборотного капіталу) та ефективність його використання. Ефективність використання оборотних коштів оцінюється на основі фінансової звітності за допомогою системи показників, до яких належать:

- коефіцієнт обертання оборотних коштів – визначається як відношення обсягу реалізації продукції до середньорічної суми оборотних активів;
- тривалість обертання оборотних коштів (дні) – відношення тривалості планового періоду (360 днів) до коефіцієнта обертання;
- коефіцієнт завантаження оборотних коштів – показник, обернений до коефіцієнта обертання;
- рентабельність оборотних коштів (%) – визначається як відношення прибутку від звичайної діяльності до оборотних активів.

В теорії і практиці управління оборотним капіталом велика увага приділяється методам *нормування*. Це єдиний метод, що регулюється на загальнодержавному рівні. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 19 квітня 1993 року №279 “Про нормативи запасів товарно-матеріальних цінностей державних підприємств та організацій та джерела їх покриття” Міністерством економіки України разом з Міністерством фінансів України розроблено типовий порядок визначення

норм запасів товарно-матеріальних цінностей, згідно з яким розроблення норм і нормативів оборотних коштів проводиться за окремими видами сировини, матеріалів та інших товарно-матеріальних цінностей і витрат за кожним елементом оборотних коштів та загалом по підприємству. Перелік елементів оборотних коштів визначається залежно від специфіки виробництва і реалізації продукції. На кожному конкретному підприємстві склад і структура оборотних активів є різними і залежать від типу виробництва, складу витрат на виробництво продукції, що виготовляється, матеріально-технічного постачання тощо.

Методи нормування можуть бути використані лише для управління тією частиною оборотного капіталу підприємства, яка нормується, тобто для оборотних виробничих фондів, готової продукції на складі, а також відвантаженої продукції, на яку розрахункові документи не здані в банк. Питома вага нормованих оборотних активів у промисловості становить 80%.

Нормування оборотного капіталу промислових підприємств означає визначення потреби в оборотних коштах і залежить від різних факторів: умов постачання товарно-матеріальних цінностей, організації процесу виробництва, умов реалізації готової продукції.

Метод ABC – метод, згідно з яким всю номенклатуру запасів, використовуваних на виробництві, залежно від їх цінності поділяють на 3 категорії:

- група А – запаси, які є найціннішими з погляду їх вартості, але в натуральному вираженні використовуються в малих кількостях (у зарубіжній практиці ці види сировини (матеріалів) займають 50% у загальній структурі витрат на виробництво продукції);
- група В – запаси із середньою вартістю і середньою кількістю їх використання у виробничому процесі (частка цієї групи сировини перевищує 25% закупівель);
- група С містить різноманітний асортимент запасів, які одночасно є незначними з погляду їх вартості у грошовому вираженні.

У процесі управління товарно-матеріальними запасами найбільша увага приділяється сировині групи А, меншою мірою – групам В і С.

Оскільки в структурі собівартості продукції найбільшу питому вагу становлять витрати на сировину та матеріали, то вітчизняним підприємствам доцільно проводити ABC-аналіз цього елемента витрат. Крім того, використовуючи метод ABC, промислові підприємства мають можливість шукати резерви зниження собівартості у розрізі окремих центрів затрат, інвестиційних проектів чи видів продукції.

З метою *оптимізації* запасів на практиці поряд із цим методом використовують метод XYZ, який поділяє сировину (матеріали) на 3 класи залежно від рівномірності їх споживання у виробництві.

Оптимізація оборотного капіталу – це вибір з усіх можливих варіантів прогнозованого обсягу оборотного капіталу найкращого, який сприятиме досягненню максимального ефекту.

Оптимізація структури оборотного капіталу ґрунтується на оптимізації розміру кожного окремого елементу, а саме: запасів, боргів дебітора та грошових коштів, що є на рахунках підприємства і передбачає:

- аналіз і планування співвідношення власних і позичених оборотних активів;
- планування потреби в кредитах і позиках;
- аналіз і планування потреби в окремих частинах оборотного капіталу, що забезпечують матеріальні витрати й оплату праці [4]

Перераховані методи оптимізації оборотного капіталу мають ідеалістичний характер, вони не пристосовані до застосування в умовах інфляції, їх застосування утруднене у зв'язку з нерозвиненістю ринку цінних паперів в Україні і, отже, вони практично не використовуються в управлінні промисловим підприємством, хоча цінність цих моделей очевидна і практичне їх впровадження у стратегію управління оборотними активами – це недалеко майбутнє.

Основною метою управління оборотними активами є:

1) визначення обґрунтованої потреби в оборотних активах, необхідної для здійснення безперебійності процесів постачання, виробництва і реалізації продукції;

2) оптимізація обсягу і структури оборотних активів;

3) забезпечення оборотних активів джерелами фінансування;

4) визначення оптимального співвідношення між різними джерелами фінансування оборотних активів;

5) організація поточного і перспективного управління оборотними активами, що забезпечує заданий рівень платоспроможності та фінансової стійкості;

6) використання можливих низькозатратних способів поповнення оборотних активів в процесі господарської діяльності підприємства;

7) підвищення ефективності використання оборотних активів.

Для здійснення цієї мети на підприємстві необхідно обрати раціональну політику формування оборотних активів і визначення джерел їх фінансування, та контролювати її роботу в практичній діяльності.

З метою забезпечення найбільш ефективного управління оборотними активами необхідно враховувати особливості оборотних активів і фактори, що створюють складності в їхньому управлінні.

На думку Солотви В. оборотні активи з позиції управління мають як позитивні особливості, так і недоліки [5].

Виділимо наступні позитивні особливості оборотних активів:

- здатність швидко пристосовуватися до змін товарного і фінансового ринків;
- високий ступінь структурної трансформації;
- легкість управління;
- висока ліквідність.

Також оборотним активам властиві й недоліки:

- тимчасово вільні (зайво сформовані) оборотні активи практично не генерують прибуток (крім вільних коштів, що можуть бути вкладені в короткострокові фінансові інструменти); при цьому, зайві виробничі запаси не тільки не генерують прибуток, але і є джерелом додаткових витрат по їх збереженню);

- частина оборотних активів, що знаходиться в грошовій формі та в формі дебіторської заборгованості піддана втраті вартості внаслідок впливу інфляції;

- виробничі запаси у всіх їхніх формах піддаються постійним втратам у зв'язку з природними збитками.

Виділимо фактори, що ускладнюють управління оборотними активами [6], до яких відносяться:

Тривалість експлуатаційного і збутового циклів значно впливає на розмір оборотних активів. Чим швидше сировина перетворюється в готову продукцію, а готова продукція - у грошові кошти, тим менше іммобілізація коштів у запасах сировини, готовій продукції, дебіторській заборгованості.

Галузева специфіка значно впливає на управління оборотними активами, оскільки підприємства різних галузей промисловості (і навіть підприємства однієї і тієї ж галузі) мають неоднакові потреби в оборотних активах, мають різні можливості в залученні кредитних ресурсів і т. ін.

В умовах інфляції вартість виробництва будь-якої продукції згодом зростає. На той час, коли підприємство дістане грошові кошти від більш ранніх продажів, вартість виробництва більш пізньої за часом продукції зростає. Якщо підприємство не зможе призначити на цю продукцію ціну з достатнім коефіцієнтом прибутковості, воно, можливо, не зможе покрити наступні витрати на виробництво доходами від продажу попередньої продукції. Крім того, в

умовах інфляції багато підприємств створюють солідні запаси сировини і матеріалів, щоб не переплачувати за них після чергового підвищення цін.

Вплив росту обсягу виробництва на потреби в оборотних активах майже таке ж, як і у випадку з інфляцією. Тільки тут проблема полягає не у зростанні ціни за одиницю продукції, а в збільшенні кількості товарів, оскільки більший обсяг випуску вимагає і великих витрат коштів на сировину, матеріали, енергоносії та інше.

В результаті впливу фактора сезонності виробництва і реалізації продукції може відбутися невідповідність термінів надходжень і платежів, що може привести до відсутності засобів для здійснення розрахунків по виконанню зобов'язань.

Стан кон'юнктури ринку також впливає на управління оборотними активами. Так, при зростаючому і високо конкурентному ринку, щоб не залишитися без товару для якнайшвидшого постачання споживачеві необхідно підтримувати запаси готової продукції на розумному рівні. Нарощування обороту звичайно приводить до збільшення дебіторської заборгованості підприємства, оскільки конкуренція змушує продавця залучати споживачів все більш вигідними умовами комерційного кредиту.

Однією із задач управління оборотними активами є забезпечення платоспроможності, тобто здатності підприємства вчасно відповідати по поточних зобов'язаннях. Для промислових

підприємств платоспроможність одна з найважливіших характеристик стабільності виробничо-господарської діяльності, оскільки відсутність платоспроможності чревате збоями процесів постачання, виробництва і реалізації, аж до цілковитої зупинки роботи підприємства.

В економічній літературі виділяють три підходи до формування оборотних активів [7]: консервативний, агресивний і помірний (рис. 1).

Вибір того або іншого підходу ґрунтується на прийнятному співвідношенні рівня прибутковості і ризику вкладення.

Ці підходи істотно відрізняються різними сумами оборотних активів, що використовуються для підтримки заданого обсягу виробництва, збуту, ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості.

Питання фінансування оборотних активів пов'язане, з одного боку, зі співвідношенням постійних (частина оборотних активів яка може бути визначена як мінімум коштів, необхідних для здійснення виробничої діяльності [8, 9]) і змінних (частина оборотних активів, що варіює) видів цих активів, а з іншого боку, із принциповим вибором довгострокових або короткострокових джерел фінансування оборотних активів.

В економічній літературі найчастіше виділяється чотири підходи до фінансування оборотних активів в залежності від вибору різних джерел фінансування: ідеальний, агресивний, консервативний і компромісний [10].

Консервативний підхід	Агресивний підхід	Помірний підхід
передбачає не тільки повне задоволення поточної потреби у всіх їхніх видах, необхідних для нормального ходу виробничої діяльності, але і створення значних розмірів їхніх резервів на випадок непередбачених складностей в процесах постачання, виробництва і реалізації ПРОДУКЦІЇ.	полягає в мінімізації всіх страхових резервів по окремих елементах оборотних активів. В умовах відсутності збоїв у виробничій діяльності такий підхід дозволяє одержати найбільш високий рівень ефективності використання оборотних активів.	полягає в забезпеченні повного задоволення потреби у всіх видах оборотних активів і створення середніх страхових їхніх розмірів на випадок найбільш типових збоїв в ході виробничо-збутової діяльності підприємства.
<i>гарантує</i> фінансову стійкість, платоспроможність, мінімізацію операційних ризиків.	<i>гарантує</i> при збоях в процесах постачання, виробництва і реалізації продукції можуть привести до істотних фінансових втрат.	<i>гарантує</i> при такому підході й економічній рентабельності активів, і ризик неплатоспроможності, і період оборотності оборотних активів знаходяться на середніх рівнях.
<i>негативно</i> позначається на ефективності використання оборотних активів (рентабельність, оборотність), а також, у результаті відволікання значних сум з обороту в запасах, дебіторській заборгованості і коштах - на прибутковості підприємства.	<i>Негативність</i> Серед всіх підходів до формування оборотних активів імовірність неплатоспроможності в агресивного підходу найбільша.	

Рисунок 1 - Підходи до формування оборотних активів

Розглянемо сутність зазначених підходів до фінансування оборотних активів.

Ідеальний підхід до фінансування оборотних активів заснований на суті категорій "оборотні активи" і "поточні пасиви" і їхній взаємній відповідності. Модель означає, що оборотні активи по сумі збігаються з поточними пасивами, тобто робочий капітал підприємства дорівнює нулю.

З позиції ліквідності такий підхід є найбільш ризикованим, оскільки при несприятливих умовах (наприклад, необхідно розрахуватися з більшістю кредиторів одночасно) підприємство може зіштовхнутись з необхідністю залучення додаткових кредитних ресурсів або продажу частини необоротних активів для покриття кредиторської заборгованості. Сутність даного підходу полягає в тому, що довгострокові пасиви використовуються винятково як джерело покриття необоротних активів.

Виходячи з принципів агресивного підходу до фінансування, сума необоротних активів і системна частина оборотних активів покривається за рахунок довгострокових пасивів. У цьому випадку частина оборотних активів, що варіює, покривається за рахунок поточних пасивів.

З позиції ліквідності агресивний підхід до фінансування оборотних активів також досить ризикований. На практиці обмежитися тільки мінімумом оборотних активів представляється дуже небезпечним, оскільки в піковий сезон у

підприємства може не знайтися вільних коштів для фінансування додаткових потреб у виробничих запасах. Тому, при мінімальних витратах на підтримку поточних запасів тут має місце відносно високий поточний прибуток.

Консервативний підхід до фінансування оборотних активів припускає, що необоротні активи, а також повна сума оборотних активів покривається за рахунок довгострокових пасивів. В цьому випадку кредиторська заборгованість відсутня, а, отже, відсутній і ризик втрати ліквідності.

Консервативний підхід до фінансування оборотних активів економічно не вигідний, оскільки підприємство як би відмовляється від кредиторської заборгованості (по суті, безкоштовного джерела фінансування).

В результаті використання такого підходу підприємство в окремі моменти часу може мати зайві оборотні активи, що негативно позначиться на прибутку [10], однак це розглядається як плата за підтримку ризику втрати ліквідності на заданому рівні.

Виходячи з вищеведеного, розглянемо стан оборотних активів машинобудівних підприємств в умовах кризи у порівнянні з іншими галузями промислових підприємств за даними департаменту фінансово-економічного забезпечення промисловості міністерства промислової політики України (табл. 1).

Таблиця 1

Оборотні активи промислових підприємств (за галузями у млн. грн.)

Роки	Усі оборотні активи					У тому числі в запасах				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Галузі										
Машинобудування в цілому	42348	48272	33773	39229	47310	12163	13259	15977	15992	17215
Гірничо-металургійний комплекс	89735	108893	63391	106038	98736	12408	13431	16697	21989	15318
Хімічна промисловість	15840	17052	7090	9195	9009	1903	2052	2067	2641	2256
Легка промисловість	774	911	198	210	219	187	179	86	72	74
Меблева, дерево-обробна і паперова промисловість	20	20	5	5	5	5	4	4	4	4
Науково-технолог. та інноваційне забезпечення	95	85	18	23	18	8	9	8	7	7
Інші	81	80	14	22	28	3	3	3	3	3

Проаналізувавши стан оборотних активів машинобудівних підприємств можна зробити висновки про те, що машинобудівна галузь в

порівнянні з іншими галузями в Україні знаходиться в досить непоганому стані. Як видно з даних табл. 1 до кризи, а саме до 2006 року, ця

галузь промисловості працювала відносно стабільно, але у 2007-2008 рр. оборотні активи машинобудівних підприємств почали зменшуватися. Цьому процесу притаманний той факт, що коли немає реалізації власної продукції підприємства утримуються від банкрутства за рахунок власних коштів, що вимиває оборотні активи підприємства.

Висновок. Таким чином, дослідження показало, що виходячи із змісту зазначених підходів до формування оборотних активів найбільш реальним для підприємства є синтез всіх підходів. На нашу думку цікавим є той факт, що надмірне нарощування обороту приводить до збільшення дебіторської заборгованості підприємства, оскільки конкуренція змушує продавця залучати споживачів все більш вигідними умовами комерційного кредиту. В цьому випадку необоротні активи, постійна частина оборотних активів і приблизно половина частини змінних оборотних активів фінансується за рахунок довгострокових пасивів. Також нами виявлено, що стан кон'юнктури ринку значно впливає на управління оборотним капіталом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1978. -392 с.
2. Кохановский В.П. Философия и методология науки: Учебник для высш. учеб.

Заведений. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 576 с., с. 168.

3. Фесюк І.В. Методичні засади планування потреби в оборотному капіталі підприємства у ринкових умовах // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. – 2005. – №13.

4. Душило А.А. Оптимізація структури оборотного капіталу підприємства // Регіональна економіка. – 2006. – №4. с.431

5. Бланк И.А. Управление активами.-К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. - 702 с.

6. Финансовое управление компанией / Дж. В. Смит, Е.В. Кузнецова, С.К. Курочкин, К. Дж. Уолтере; Под ред. Е.В. Кузнецовой. - М.: Фонд "Правовая культура", 1995. - 384 с.

7. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія. - К.: КНЕУ, 2001. - 387 с; Ван Хорн Джеймс К., Вахович (мл.) Джон М. Основы финансового менеджмента, 11-е издание.: Пер. с англ. - М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. - 992 с.

8. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 768 с.

9. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент: Полный курс: в 2-х т. / Пер. с англ.; Под ред. В.В. Ковалева. - СПб.: Экономическая школа, 1998. - Т. 1. - 497 с.

10. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов: Пер. с англ. - М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 1997. -1120 с.

Аннотація. В статті проаналізовано состояние оборотных активов машиностроительных предприятий в условиях кризиса в сравнении с другими отраслями промышленных предприятий, выявлена сущность понятия методология управления оборотными активами для обеспечения финансовой стабильности и платежеспособности предприятий машиностроения в условиях кризиса.

Ключевые слова: методология управления оборотными активами, платежеспособность, формирование оборотных активов, источники финансирования.

Summary. The article analyzes the state of current assets of engineering enterprises in a crisis compared with other sectors of industrial enterprises, revealed the essence of the concept of methodology of current assets to ensure financial stability and solvency of engineering enterprises in a crisis.

Key words: methodology for managing current assets, solvency, formation of current assets, sources of funding.

*Рецензент к.е.н., доцент УкрДАЗТ Прохорова В.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.*